

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРАВОВОЇ КАРТИ СВІТУ

Як самостійний науковий напрям порівняльне правознавство має свій предмет і методологію. У контексті загальноправової проблематики найважливішим завданням, що стоїть перед порівняльним правознавством як наукою, є подальша розробка та збагачення його методології. Цей процес проходить в кількох напрямках. Перший напрям пов'язаний з обґрунтуванням і розвитком вже існуючої методології, другий — із залученням нових методів і підходів, розроблених в рамках інших юридичних наук.

У рамках методології порівняльного правознавства розроблений цілий ряд вимог, що дозволяють дослідити правову карту і визначити місце правових систем сучасності, які зводяться до такого.

По-перше, необхідно відмовитися від методологічного монізму, що базується на європоцентризмі, який панував протягом тривалого часу в теоретико-історичних дослідженнях суспільних (у т.ч. державно-правових) явищ. Дослідження повинні базуватися на принципі плюралізму при виборі методологічних підходів і прийомів.

По-друге, вивчення правових систем у рамках правової карти світу вимагає деідеологізації наукового пізнання, що забезпечує об'єктивне, неупереджене ставлення до всіх без виключення правових систем. Дотримання цієї вимоги методологічного характеру припускає перенесення акценту на користь загальноцивілізаційних цінностей.

По-третє, при проведенні досліджень необхідно виходити з визнання рівного статусу диференційованих та недиференційованих правових систем. Як слушно зазначає Ю. М. Оборотов, «уявлення про правовий розвиток не можуть будуватися на основі аналізу правових інститутів і функціонуванні права диференційованих правових систем, при цьому демонструючи, що недиференційовані правові системи — це відсталість правового буття... По-перше, недиференційовані правові системи — це основний масив на правовій карті світу. І, по-друге, ці правові системи мають свою внутрішню логіку розвитку, яка не змінюється в процесі діалогу правових культур. Тому логічно зазначити, що існування недиференційованих правових систем та диференційованих правових систем — це два найважливіші напрямки правового розвитку, багато в чому відображаючи відмінності в світосприйманні, ставленні до Бога, інших людей, традицій пращурів, які виражені в особливостях правового менталітету та сприйнятті інших правових культур» [1, 2].

По-четверте, необхідно підкреслити, що застосування методологічного інструментарію порівняльного правознавства не виключає використання інших методів пізнання, що є загальноприйнятим підходом у рамках досліджень загальнотеоретичної юриспруденції. Комплексний підхід до методології по-

рівняльного правознавства є необхідною умовою для продуктивного вивчення правових систем.

Необхідно відзначити, що в сучасній методології порівняльного правознавства відсутня єдність і універсальність правової концепції, що пояснюється наявністю безлічі окремих концепцій і наукових шкіл, які розрізняються за своїми філософськими початками, змістом, аргументуванням. У зв'язку з цим актуалізуються пошук і розробка нового методологічного інструментарію порівняльно-правових досліджень, заснованого на принципово нових підходах [2].

На цьому фоні виникає необхідність порівняльного вивчення різних цивілізацій, які є продуктом різних правових культур, правових традицій, правової свідомості і правового менталітету. Отже, вдосконалення методології порівняльного правознавства дозволить виявити потенціал співпраці різних правових систем і створення загальноправового простору із збереженням правової самобутності і правової ментальності, що є необхідними компонентами для існування об'єктивного правового різноманіття.

Таким чином, у зміст методології порівняльного правознавства входить не просто сукупність методів і засобів пізнавальної діяльності, а й включаються інші явища, що мають методологічне значення.

У своєму розвитку право пройшло довгу, тисячолітню історію. Право підійшло до третього тисячоліття християнської ери в стані вражаючого різноманіття існуючих та існувавших у минулому юридичних систем [3].

На сучасній правовій карті світу співіснує величезна кількість національних правових систем. Офіційними членами ООН є близько 200 держав, і кожна держава має свою власну національну систему права, яка є нормативним відображенням історичних, політичних, культурних та релігійних особливостей кожного народу і суспільства.

Проблема класифікації правових систем з'явилася разом з виникненням порівняльного правознавства як науки.

Як зазначає В. С. Нерсисянц, різні національні системи права в сучасному світі відрізняються різним рівнем правової розвиненості, тобто різним ступенем і мірою наявності і виразу в них (з урахуванням національної специфіки, традицій, своєрідності культури, стану суспільства, економіки і т.д.) єдиних, загальноправових (по суті — європейсько-правових) засад і положень» [4, 14].

Відмінності між правом різних країн значно зменшуються, якщо виходити не зі змісту їх конкретних норм, а з більш постійних елементів, що використовуються для створення, тлумачення, оцінки норм. Самі норми можуть бути нескінченно різноманітними, але способи їх прийняття, систематизації, тлумачення показують наявність деяких типів, яких не так вже і багато. Тому, як пише Р. Давид, «...можливе об'єднання правових систем у сім'ї, подібно тому, як це відбувається в інших науках, залишаючи при цьому осторонь другорядні відмінності і виділяючи сім'ї, як, наприклад, в лінгвістиці — романські, слов'янські, семітські мови, в релігії — християнство, іслам і т.д. Для класифікації використовують різні чинники, починаючи з етичних, расових, географічних,

релігійних і закінчуючи юридичною технікою і стилем права. Звідси безліч класифікацій» [5, 20].

Р. Давид висунув класифікацію, підставою якої є поєднання двох критеріїв: ідеологічного, який включає релігію, філософію, економічні і соціальні структури, та юридичної техніки, що включає як основну складову джерела права. Виділяють три основні правові сім'ї, а саме — романо-германську, англосакську та соціалістичну, до яких примикає решта правових сімей, а саме, релігійні й традиційні правові системи, зокрема мусульманське та індуське право, право країн Далекого Сходу, а також правові системи країн Африки.

К. Цвайгерт і Х. Кетц запропонували класифікацію правових систем, в основу якої покладено критерій «стилю права». Відповідно до цієї класифікації окремі правопорядки і групи правопорядків мають свій певний стиль, тому, порівнюючи правопорядки, необхідно прагнути виявити цей правовий стиль і провести їх угруповання в правові системи. «Стиль права» складається, на думку авторів, з п'яти чинників: походження і еволюції правової системи; своєрідності юридичного мислення; специфічних правових інститутів; природи джерел і способів їх тлумачення; ідеологічних чинників. На даній основі К. Цвайгерт і Х. Кетц визначили, з одного боку, критерії, що лежать в основі відмінності правових сімей, а з іншої — критерії стилю і його наукового тлумачення, з тим, щоб виявити характерні риси правопорядків, що вивчаються, що дозволяє встановити їх приналежність до тієї або іншої правової сім'ї. Згідно з цією класифікацією, всі національні правові системи згруповані у вісім правових сімей: романську; німецьку; скандинавську; сім'ю загального права; соціалістичного права; права країн Далекого Сходу; ісламського права; індуського права [6, 106–117].

На думку С. С. Алексєєва, теорія «стилів» потребує деякого корегування і зазначає, що у порядку розвитку вказаної ідеї було б виправданим зробити акцент на трьох раніше вказаних правових сім'ях — групах якісно своєрідних, контрастних правових систем, що розрізняються особливим юридичним устроєм, «базових» юридичних типів [3].

Як критерії основних «базових» юридичних типів правових систем С. С. Алексєєв пропонує «загальний фон» або «клімат» правового життя даної країни, пануючу правову ідеологію і реальну структуру позитивного права, комплекс властивих йому специфічних правових інститутів. На цій основі він виділяє романо-германське право, загальне, прецедентне право і традиційні невіддиференційовані системи.

Найбільш відповідає системно-функціональному підходу класифікація правових систем сучасності, запропонована К. Осаке, яка побудована на принципах безлічі критеріїв і сукупності об'єктивних, а також суб'єктивних чинників. «Класифікація правових систем сучасності повинна проводитися на трьох рівнях, тобто на двох рівнях макрокласифікації за правовими традиціями і на одному рівні мікрокласифікації по правових сім'ях. На першому рівні дихотомічної макрокласифікації правові системи поділяються відповідно до критерія релігійної орієнтації (на релігійні і нерелігійні), а на другому рівні —

відповідно до праворозуміння та його ролі у суспільстві (на західні і незахідні). Більш вузька класифікація правових систем, що входять в західну правову традицію, відноситься до мікрокласифікації. На цьому рівні критерій для класифікації правових систем зводиться до чотирьох чинників, а саме: методології, інфраструктури, структури процесуального права і правовій ідеології» [7].

Можна погодитися з думкою Р. Давида, який зазначає, що можливе угруповання правових систем сучасності і по інших критеріях, але відсутня єдина думка про те, яким чином повинно проводитися це угруповання і які «сім'ї права» будуть виділені у результаті. У будь-якому випадку поняттю «правова сім'я» не відповідає якась біологічна реальність, воно використовується лише в дидактичних цілях, щоб виявити схожість і відмінності систем діючого права. Тільки при такому підході кожна з класифікацій має свою цінність. Все залежить від того, що хочуть дослідити, і від поставлених цілей. Не можна використовувати одну класифікацію і тоді, коли дослідження проводиться в загальноосвітньому масштабі, і тоді, коли воно обмежене європейськими рамками. Різніми виявляються класифікації і залежно від того, береться за основу приватне або публічне право [5, 20].

Для проведення науково обґрунтованої класифікації правових систем, що враховує як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, необхідно виділити такі групи критеріїв класифікації правових систем: цивілізаційні та юридичні критерії.

Цивілізаційні критерії в широкому розумінні відображають ідеологічні, політичні, релігійні, культурні особливості формування і розвитку суспільства, які безпосереднім чином впливають на процес виникнення, розвитку та функціонування правових систем. Загальноцивілізаційні критерії відображають основоположні принципи, що показують закономірності і динаміку розвитку правових систем в тісному зв'язку з розвитком політичного, духовного, релігійного і культурного життя суспільства на різних етапах його трансформації. Таким чином, дані критерії показують генетичне коріння правових систем, їх діалектичний зв'язок з такими чинниками цивілізації, як релігія, мораль, політика, економіка, соціальна структура, навіть етнографія й екологія.

Правові (юридичні) критерії полягають у зв'язаності правових елементів одним загальним правопорядком специфічного типу.

Таким чином, завдяки акумуляції особливостей цивілізаційного розвитку, зокрема історичного, культурного, економічного, політичного й духовного, і юридичним критеріям, що обумовлюють специфіку формування і розвитку правового життя суспільства, які є характерними для тієї або іншої правової системи, стає можливим об'єктивне вивчення правової карти світу.

Література

1. Оборотов Ю. Н. Традиции и повазии в правовом развитии. — О.: Юрид. л-ра, 2001.
2. Бехруз Х. Сравнительное правоведение: Учебник. — О.: Феникс; М.: ТрапсЛит., 2008. — 504 с.
3. Алексеев С. С. Право на пороге третьего тысячелетия: Некоторые тенденции мирового правового развития — надежда и драма современной эпохи. — М.: Статут, 2000. — 256 с.
4. Нерсесянц В. С. Сравнительное правоведение в системе юриспруденции // Государство и право. — 2001. — № 6.

5. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. — М.: Междунар. отношения, 1998.
6. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. — М., 1998. — Т. 1.
7. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах. Общая и Особенная части: Учеб.-практ. пособие. — М.: Дело, 2002. — 464 с.

УДК 340.11

Ю. В. Рудик

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПОНЯТТЯ «ФУНКЦІЯ ПРАВА»

Питання про сутність та соціальне призначення права завжди перебувало у полі зору загальнотеоретичної юриспруденції. Для його вирішення більш ефективним методологічним засобом є функціональний підхід, адже саме через функції права найповніше розкривається його природа та мета. У свою чергу це зумовлює звернення до характеристики поняття «функція права».

Значущість категорії «функції права» проявляється як у характеристиці правової реальності взагалі, так і у з'ясуванні залежності між її окремими елементами: нормами права, правовідносинами, цінностями права, юридичними актами та наслідками правового впливу, що простежується у світлі еволюційних перетворень у житті суспільства та держави, викликаних вимогами часу.

Оскільки в літературі останніх десятиліть з приводу поняття та ролі функцій права висловлювались різні, в основному протилежні один одному погляди, виникає потреба подолання цих суперечностей та пошуку нових підходів із врахуванням сучасного рівня розвитку теорії права.

Саме ця обставина і зумовлює актуальність обраної для цієї статті теми, її теоретичне і практичне значення, адже аналіз поняття «функцій права» очима сучасників дозволить не лише систематизувати знання в процесі проведення дослідження, він забезпечить можливість повноцінного розуміння соціальної ролі права та пріоритети його впливу на мінливі суспільні відносини.

Лексичне значення категорії «функції» (лат. — виконання, здійснення) виглядає як здійснення людиною різних дій, що забезпечують її життєдіяльність та пристосування до умов оточуючого середовища [1, 131]. Поняття «функції» у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» розглядається через «явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін» [2, 1187].

В юридичній науці категорія «функції», заломившись крізь правову площину в якості «функцій права», інтерпретується як напрями або види впливу права на суспільні відносини. В них виражається роль і призначення права в суспільстві й державі, його соціальна цінність та найважливіші риси [3, 313].

Проте, незважаючи на простоту наведеного у «Юридичній енциклопедії» визначення «функцій права», серед науковців виникають дискусії про повноту охоп-